

UOT 37.014

AZƏRBAYCANDA TƏHSİL SİYASƏTİ, DEBATLARDAN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ

¹AXUNDOVA SEVİL MƏHƏRRƏM qızı

²BUNYATOVA LALƏ NOVRUZ qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1- baş müəllim, 2- dosent

examplless@mail.ru

Açar sözlər: kurikulum, inteqrasiya, qloballaşma, məzmun xətti, dərkətmə, düşünmə, biologiya dərsləri, müzakirələrin formaları

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda ictimai həyatın bütün sahələrində müstəqilliyin əsasları yaradılmış, onun qabaqcıl dünya ölkələrinin standartları səviyyəsində qurmaq istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilmiş və keçirilməkdə davam edir. Ölkə qarşısında duran ən global problemlərdən biri də təhsil sistemini köhnə şablonlardan azad etmək, yeni ictimai – iqtisadi şəraitin tələblərinə uyğun şəkildə formalaşdırmaq, qabaqcıl dünya ölkələrindəki təhsilə inteqrasiya etməklə öz məkanında özünəməxsus xüsusiyyətləri olan təhsil sistemi yaratmaqdır.

Bu problemi yalnız dövlətin, onun müvafiq strukturlarının gücü ilə həll etmək mümkün deyildir. Təhsil hər bir vətəndaşın hər gün izlədiyi və müşahidə etdiyi sahədir. Ölkə ictimaiyyətinin özündən gələn təşəbbüs, problemin cəmiyyət tərəfindən dərk edilməsi və dəstəklənməsi bu işin uğur qazanmasında vacib şərtlərdəndir.

Şəhərimizin orta məktəblərində apardığımız müşahidələrə və pedaqoji təcrübələrə əsaslanaraq, yüksək didaktik əhəmiyyətə malik olan debat dərslərdən yalnız pilot və xüsusi təlim keçmiş müəllimləri olan məktəblərdə istifadə olunduğunu deyə bilərik. Bunun əsas səbəblərindən biri də qabaqcıl təcrübəni özündə əks etdirən elmi – metodiki vəsaitin azlığıdır, məktəblərdə biologiya kabinetlətinin fəal – təlim metodlarının tələblərinə uyğun olmaması, sinif otaqlarında öyrədici mühitin təşkil edilməməsidir.

Araşdırmalar göstərir ki, hər cür debat və müzakirə əsasən aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- Müzakirə edilən problemi təhlil etmək, həll yollarını tapmaq və müstəqil qərar qəbul etmək bacarığının formalaşdırılması;
- Müzakirə və müqayisə etmək, həyatda lazım olan tolerantlığın aşılması;
- Fəal dinləmə və bir-birinin fikirlərinə hörmət mədəniyyətinin formalaşdırılması;
- Mənbələrdən lazımi materialların seçilməsi, eləcə də öz fikir və mülahizələrini əsaslandırmaq, fakt və arqumentlərdən istifadə etmək bacarığının formalaşdırılması .

Debatın məzmunundan aydın olur ki, o həm intellektual əyləncə, həm də təhsil proqramı olmaqla yanaşı, yeni dostlar, yeni ünsiyyət, geniş və hərtərəfli əlaqələr deməkdir. Debat – yeni həyat tərzidir. Gündəlik həyatdakı debat – bu qeyri-formal debatdır. Təlimdə istifadə olunan debat – formal debatdır. Formal debat gündəlik həyatda baş verən qeyri – formal debatları “qanun-qaydaya” salmağa çalışır. Formal debat müzakirəyə təqdim olunan problemi təsvir edən, qısa ifadə olunmuş mövzudan başlanır. Həmin mövzu ətrafında iki, bir-birinə əks duran mövqelər yaranır: təsdiqedicilər və inkaredicilər. Mövqeləri təmsil edən hər bir komanda (təsdiqedicilər və inkaredicilər komandalar) bitərəf olan üçüncü tərəfi – hakimi, inandırmağa cəhd edir. Hər bir komanda arqumentlərin köməyi ilə öz mövqelərini müdafiə edir, rəqibinin arqumentlərini isə təkzib edir. Məktəblərdə tədris olunan istər botanika, istər zoologiya, istər anatomiya, istərsə də ümumi biologiya kurslarında formal debatların təşkili və tətbiqi məqsədəuyğundur. Ən əsası odur ki, debat aparmaq bacarığı şagirdlərə gündəlik

həyatda lazım olacaq. Debat şagirdlərə cəmiyyətdə gedən ictimai – sosial proseslərə, ətraf mühitə müxtəlif nöqtəyi – nəzərdən baxmağı, biliklərə və ideyalara şübhə ilə yanaşmağı, onların əsasında yeni baxışlar, biliklər yaratmağı, arqumentləri məntiqi qurmağı və üçüncü tərəfi öz mövqeyinə inandırmağı öyrədir.

Təhsil ocaqlarında şagirdlər debatlardan istifadə etməklə müxtəlif bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnirlər. Müəllimlərdən bunu nə üçün etdiklərini soruşanda, onlar şagirdlərin debatdan yüksək məmnunluq hissi duyduqlarını söyləyəcəklər. İstər qrup liderləri, istərsə də qrup üzvləri arasında sağlam rəqabət, qalib gəlmək istəyi yaranır. Bu cür yanaşma ən vacib mübahisəli məsələlərin mürəkkəbliyini və dərinliyini dərk etməyə, düşünməyə kömək edir. Bu cür yanaşma ən vacib mübahisəli məsələlərin mürəkkəbliyini və dərinliyini dərk etməyə, düşünməyə kömək edir. Bundan başqa, debat zamanı komandanın hər iki mövqeyindən çıxış etmək şagirdləri bütün “lehinə” və “əleyhinə” arqumentləri eşitmədən və nəzərə almadan öz fikrini söyləməkdən çəkindirir.

Debatda ən əsas məsələ dərk etmə düşüncəsinin inkişafıdır. Dərk etmə düşüncəsi müzakirə olunan fikir və ideyaların təhlili, ifadəsi, müəyyən edilməsi, əsaslandırılması və nəticə çıxarılması deməkdir. Dərk etmə düşüncəsi müxtəlif baxımdan vacibdir. Debatın mövzusu verildikdən sonra şagirdlər dərk etmə düşüncəsini mövzunun dərinindən öyrənilməsi ilə başlayırlar. Dərk etmə düşüncəsi əsasında arqumentasiyanı düzgün qurmaq və rəqibin arqumentasiyasına “həmlə etmək” lazımdır. Mücərrəd ideyalarla ətraf mühitdə baş verən hadisələr arasındakı məntiqi əlaqəni görmək çox vacibdir. Rəqibin məntiqindəki, nitqindəki, ünsiyyətindəki zəifliyi üzə çıxarmaq və kifayət qədər əsaslandırmaq lazımdır. Dərk etmə düşüncəsiz yaxşı debat alınmır. Lakin bunun nə olduğunu başa salmaq və ya dərslərdə öyrətmək çox çətindir. Müəllimlər şagirdlərdə məntiqi təfəkkürü, nitq və ünsiyyət mədəniyyətini inkişaf etdirməklə, yalnız praktik fəaliyyət vasitəsilə arqumentlər irəli sürərək və rəqiblərin dəlillərini dinlətməklə öyrətməyə çalışırlar. Dərslərdə debatların səmərəliliyi şagird – şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Bununla əlaqədar professor Q.K.Selevko yazır: “Dərk etmə düşüncəsi ilə yanaşı araşdırma bacarığı da lazımdır. Arqumentlər gətirilərkən şagirdlər onları sübutlarla gücləndirməlisiniz. Bəzən adi məntiq və ya misallar kifayət edir. Lakin hərdən lazım olan dəlilləri müxtəlif mənbələrdən (qəzetlər, müsahibələr, elektron şəbəkələrdən, kitablardan) toplamaq lazım gəlir”

Şagirdlərin danışmaq və yazışmalarından asılı olmayaraq, mövzuya aid materiallarının təşkili söylədiklərinin səmərəli və məntiqli olmasına birbaşa təsir göstərir. Materiallardan istifadə üsullarının geniş müxtəlifliyi mövcuddur. Hər bir fənn müəllimi yeri gəldikcə şagirdlərə daha səmərəli üsulu seçməyi və ondan yararlanmağı öyrətməlidir. Pis təşkil olunmuş nitq ona gətirib çıxaracaq ki, rəqibiniz sizin fikirlərinizin məğzini tuta bilməyəcək, siz məğlub olacaqsınız. Debat zamanı rəqib şagirdlər bir–birələrinin nitqinə diqqətlə qulaq asmalı, arqumentasiyalarını başa düşməli, bu arqumentləri təkzib etməyi bacarmalıdır.

Məktəblərdə tədris olunan biologiya dərslərində debatların tətbiqində dörd prinsip gözlənilməlidir:

Birinci prinsip – hər şeyi öyrənmək (öyrənməyə alışmaq) – hər bir söhbəti, müzakirəni, mübadiləni məlumatın, biliyin müzakirə aparılan mövzu ətrafında aparılmasıdır. İlk əvvəl şagirdlərin təhsilini zənginləşdirməklə yanaşı, eyni zamanda onlara zövq verə biləcək bir fəaliyyət növü kimi düşünülmüşdür. Bu prinsipə uyğun olaraq debatı əsas hədəfi – tədrisdir.

İkinci prinsip – düzgünlük – inandırmaq naminə, üstün gəlmək naminə yanlış, özündən qurulmuş məlumatlara, fikirlərə əsaslanmamaq. Rəqib tərəfin gətirdiyi sübutlar əgər inandırıcıdırsa, sənə ona qarşı bilik məlumatın yetərinə deyilsə, onu etiraf etmək lazımdır. Əgər siz birinci prinsipi qəbul etmisinizsə, ikinci prinsipə - düzgünlüyə riayət etmək sizə asan olacaq. Əgər öyrənmə və bacarıqların təkmilləşdirilməsi qələbədən vacibdirsə, o zaman arqumentlərin və faktların saxtalaşdırılmasına əsas olmayacaq. Düzgünlük – debatın əsasıdır. Bəzən “düzgün olmaq” – sizin öz mövqeyinizin əsasını təşkil edən suala “Bilmirəm” cavabı verməkdir. Bəzən isə debatda düzgünlüyə riayət etmək sizin məntiqi mühakiməninizə səhv olduğunu etiraf etmək deməkdir.

Üçüncü prinsip – aydınlıq, yəni deyilən fikri, sübutu aydın, sadə dildə söyləmək. Peşəkar, akademik, xüsusiləşdirilmiş anlayışları işlətməmək. Əgər mən deyənləri rəqib tərəf, dinləyici dərk etmirsə, bu, mənim nöqsanımdır. Müzakirə, mübadilə, mübahisə sistemli, dolğun və aydın şəkildə aparılmalıdır.

Dördüncü prinsip – rəqib tərəfə hörmət, müxtəlif fikirlərə, rəylərə, verilən qiymətlərə dözümlülük; tənqidi yox, dinləyib təhlil etmək, rəqib tərəfin çıxışını axıra qədər dinləmək, sözünü kəsməmək, təhqiredici çıxışlara yol verməmək, şəxsiyyətə toxunmamaqdır.

Debat təlim prosesində şagirdlərdə elə bacarıqlar formalaşdırır ki, həmin bacarıqlar onlara bütün həyat fəaliyyətində yardımçı olur. Şagirdlər təhsil müddətində əldə etdikləri bilik, bacarıq və vərdislərdən yeri gəldikcə sistemli və güvənli şəkildə yararlı bilirlər. Deməli, məntiqi quruluşu, məzmunu debati tələb edən mövzuların müzakirələr üsulu ilə tədrisinə daha geniş yer verilməlidir. Məktəblərdə biologiya kurslarının tədrisində debatların səmərəli təşkili şagirdlərdə anlama, tətbiq etmə, analiz, sintez, hadisə və prosesləri qiymətləndirmək bacarıqlarının formalaşdırılmasına səbəb olur. Bu baxımdan debat dərslərinin yalnız pilot və xüsusi təlim keçmiş müəllimləri olan məktəblərdə deyil, şəhərimizin bütün məktəblərində keçirilməsi daha məqsədəuyğun olardı.

Məktəb biologiya kurslarının tədrisində debatlardan səmərəli istifadə şagirdlərdə düzgün mühakimə yürütmək, mürəkkəb seçim və qərarlar qəbul etmək, fərqli nöqtəyi – nəzərlərə aydınlıq gətirmək, problemlərin daha yaxşı həllinə aparıb çıxaran mühüm sualları müəyyən etmək, biliklərə müstəqil yiyələnmək kimi bacarıqlara sahib olurlar.

Elmi yenilik: Biologiya dərslərində debatlardan istifadənin həll edilməsinin forma və metodlarının işlənilib hazırlanması və onun reallaşdırılması istiqamətlərinin şərhidir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalədə irəli sürülmüş müddəalar, işlənmiş texnologiyalar şagirdlərin öz fikirlərini sübut etmək, həqiqəti üzə çıxarmaq kimi bacarıqları formalaşdırmaqla onların cəmiyyətə şəxsiyyət kimi hazırlanmalarına birbaşa motiv yaradır.

РЕЗЮМЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ,
ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДЕБАТОВ
Ахундова С. М., Бунятова Л.Н.

Ключевые слова: учебный план, интеграция, глобализация, контентная линия, дискуссия, мышление, уроки биологии, формы обсуждения

С момента обретения независимости в Азербайджане были заложены основы независимости во всех сферах общественной жизни и была проделана важная работа по её дальнейшему совершенствованию в соответствии со стандартами развитых стран мира. Одной из глобальных задач, стоящих перед страной, является освобождение системы образования от её старых шаблонов, формирование образования в соответствии с требованиями новых социально-экономических условий и интеграция образования в развитых странах с собственной системой образования.

Решить эту проблему невозможно только с помощью государства и его соответствующих структур. Образование - это та сфера, с которой каждый гражданин сталкивается ежедневно. Инициатива сообщества страны, общественное понимание и поддержка проблемы является важной предпосылкой успеха.

SUMMARY
EDUCATION POLICY IN AZERBAIJAN, EFFECTIVE USE OF DEBATES
Akhundova S.M., Bunyatova L.N.

Key words: a blueprint, integration, globalization, content line, discussion, debate, biology classes, forms of discussion

Since independence, Azerbaijan has established the foundations of independence in all areas of public life, and important work has been done to continue building it up to the standards of advanced world

countries. One of the global challenges facing the country is to free the education system from its old templates, to shape education in accordance with the requirements of the new socio-economic conditions, and to integrate education in advanced countries with its own education system.

It is impossible to solve this problem only with the help of the state and its relevant structures. Education is the area that every citizen watches and observes every day. The initiative of the country community, the public understanding and support of the problem is an important prerequisite for success.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	20.02.2020
	Son variant	30.04.2020